

Lisa 7

AINEVALDKOND “SOTSIAALAINED”

Ajalooteemad klasside kaupa

5. klass	rooma numbrid, sajandite ja aastatuhandete määramine, allikad, ajatelg, ajaloo uurimine, sugupuu, muinasaeg Eestis, muistne vabadusvõitlus, keskaeg Eestis, kirik, Liivi sõda, põhjasõda, eestlaste eluolu, eestlaste traditsioonid, rahvarõivad, pärisorjus, Tartu Ülikool, Forselius, talurahvaharidus, talurahvaseadused, rahvuslik ärkamisaeg, Eesti iseseisvumine, vabadussõda, maailmasõjad, ENSV eluolu, laulev revolutsioon, taasiseseisvumine
6. klass	inimeste evolutsioon, inimesed muinasajal, muinasaeg Eestis, vanaaja kõrgkultuurid kaardil, Mesopotaamia (geograafia, ühiskonnakorraldus, kultuuripärand, tähtsamad isikud), Vana-Egiptus (geograafia, ühiskonnakorraldus, kultuuripärand, tähtsamad isikud), Foiniikia, Iisrael, monoteistlik religioon, Vana-India ja -Hiina (geograafia, ühiskonnakorraldus, kultuuripärand, tähtsamad isikud), Vana-Kreeka (geograafia, ühiskonnakorraldus, kultuuripärand, tähtsamad isikud), Rooma (geograafia, ühiskonnakorraldus, kultuuripärand, tähtsamad isikud), Jeesus Kristus ja kristlus, suur rahvasteränne
7. klass	keskaja periodiseerimine, suur rahvasteränne, Frangi riik (geograafia, ühiskonnakorraldus, kultuuripärand, tähtsamad isikud), kristluse levimine, seisuslik ühiskond, läänikord, linnused, rüütlid, ristiusustamine, kiriku kui organisatsiooni võimu suurenemine, keskaegne kunst, katk, haridus ja teadus keskajal, hansa liit, linnad, Prantsusmaa (geograafia, ühiskonnakorraldus, kultuuripärand, tähtsamad isikud), Inglismaa (geograafia, ühiskonnakorraldus, kultuuripärand, tähtsamad isikud), araablased, viikingid, Bütsants, Vana-Vene, ristisõjad, muistne vabadusvõitlus, Liivi sõda, reformatsioon, renessanss, suured maadeavastused
8. klass	muutused varauusajal, seisuslik ühiskond, Prantsusmaa ususõjad, Inglismaa kodusõda, 30-aastane sõda, barokk, rokokoo, klassitsism, teaduslik revolutsioon, absolutism, valgustussajand, vabariik, parlamentaarne monarhia, valgustatud absolutism, Ameerika Ühendriikide kujunemine, inimõiguste ja kodanikuvabaduste areng, Prantsuse revolutsioon, jakobiinide diktatuur, Napoleon, Viini kongress, konservatism, liberalism, natsionalism, sotsiaaldemokraatia, 1848. a revolutsioonilaine, kolonialism, tööstusrevolutsioon ja selle mõju ühiskonnale ja elukvaliteedile, linnastumine, Rootsi ja Vene aeg Eestis, talurahvaseadused, rahvuslik ärkamisaeg, maailmas toimunud arengud 19. sajandil, esimene maailmasõda, Eesti iseseisvumine
9. klass	poliitilised kaardid, esimese maailmasõja tagajärjed, vabadussõda, konservatism, liberalism, sotsiaaldemokraatia, äärmuslus, populism, maailmasõdade-vahelised muutused (teadus, kultuur, meditsiin, majandus), majanduskriis, autoritaarne ja totalitaarne diktatuur, fašism, kommunism, natsism, iseseisev Eesti, vaikiv ajastu, teine maailmasõda, Eesti iseseisvuse kaotamine, külm sõda, USA ja NSVL kui üliriigid, kolmas maailm, NSVL (geograafia, ühiskonnakorraldus, kultuuripärand, tähtsamad isikud), laulev revolutsioon, idabloki lagunemine, Eesti taasiseseisvumine, globaalprobleemid, nüüdisaja teaduse ja kultuuri areng

ÕPPEAINE NIMETUS	Ajalugu
ÕPPEAINE KIRJELDUS	Ajaloo õppimise käigus omandatakse pädevused, mis on vajalikud oma elu korraldamiseks ajalooteadvuse toel ühiskonnale omases ajaloolises kultuuris. Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet. Ajaloo õppimist alustatakse sissejuhatusest ainesse. Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse uurima, teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetusega alustades lähtutakse huvi äratamisest, õpitava õpilasele tähenduslikuks tegemisest. Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooga. Käsitlemise põhimõte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos. Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, eluolu ja kultuuri teiste ajalooõpetuse dimensioonide ees. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu. Tähtis on luua seosed mineviku ning nüüdisaja ajaloosündmuste ja nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust, Eesti ajaloo sõlmküsimesi, Eesti iseseisvuse ning selle kaitsmise ning teisalt võõrvallutuste mõju erinevatel perioodidel. Õpitakse väärtustama kohalikku kultuuripärandit, inimeste iseotsustamise õigust ja vabadust, analüüsima eetilisi valikuid ja mõistma hukka agressiooni ja okupatsiooni ning kõiki inimsusevastaseid kuritegusid. Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline lõiming ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest. Ajalooõpetuse kaudu laiendatakse teadmisi, omandatakse ajaloolist sõnavara ja kujundatakse erinevaid oskusi: 1. oskus orienteeruda ajas ning analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist; 2. ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamise oskus; 3. ajaloo kohta küsimuste esitamise ning neile vastamise oskus; 4. funktsionaalne kirjaoskus, kriitilise mõtlemine oskus, arutlusoskus, järelduste tegemise ja seoste loomise ning oma seisukoha kujundamise ja põhjendamise oskus;

	5. empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus; 6. allikaanalüüs ja ajalookaardiga töötamise oskus, erinevatest teabeallikatest info leidmise, kasutamise ja hindamise oskus, suulise ja kirjaliku eneseväljenduse ning IT-vahendite kasutamise oskus. Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu. Oskuste saavutatuse taset kirjeldatakse ajaloo õpetamise eesmärkidena kooliastmeti. Ajalootundides tutvustatakse õpilastele erinevaid ajalookäsitusi ja avatakse nende kujunemisetagamaid. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajalooürija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja nähtuste käsitlemist erinevates allikates. Sissejuhatava ajalooõpetuse kaudu tehakse tutvust minevikuga õpilasele tähenduslikus ja arusaadavas vormis, äratatakse õpilaste huvi mineviku vastu, õpitakse märkama ja ära tundma minevikujälgi – ajalooallikaid – ja mõistma, et ajalugu ongi meie kõigi ühine lugu. Alustatakse ajas orienteerumise oskuse kujundamisega, nn suure pildi loomisega, mida pidevalt uute teadmistega täiendatakse. See aitab õpilastel paigutada oma ajalooteadmised korrastatult konteksti, ajaloolisesse aega, näha oleviku seoseid mineviku ja tulevikuga, näha ja hinnata minevikku ajalooliselt oma ajastu kontekstis. Seejärel õpitakse mõistma, et jutustus minevikust on kellegi tõlgendus, mitte mineviku täpne kirjeldus. Õpitakse küsima, kas erinevad vaatenurgad ja arusaamad on olemasoleva tõendusmaterjali ja senise uurimisseisu alusel võrdselt asjakohased. Ajalooõpetus peab olema avatud muutuste raamistik, erinevaid narratiive toetav, mis vastab erinevatele küsimustele ja kohaneb uute eeldustega. Õpilased õpivad mõistma, et erinevast positsioonist vaadates võib minevikku tõlgendada erinevalt, õpivad eristama propagandistlikke tõlgendusi ja mõistavad, et kõik allikad ei ole võrdselt usaldusväärsed ning kõik tõlgendused ei ole asjakohased.
	TEADMISED, OSKUSED JA HOIAKUD
II KOOLIASTE	• Teab ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline. • Teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed. • Kasutab ajaloomõisteid kontekstis. • Teab näiteid kodukoha minevikust. • Teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos. • Mõistab, kuidas kujunes inimasustus. • Mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu. • Oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev. • Teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis. • Teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos. • Teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata.

	• Teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos. • Märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal. • Teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud. • Teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.		
III KOOLIASTE	• Eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu. • Mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid. • Seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördepunkte. • Mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal. • Mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas. • Analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu. • Mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele. • Mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis. • Analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust. • Mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga. • Mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud. • Kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi. • Eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu. • Analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana. • Analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos. • Mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos.		
	<table> <tr> <td>ÕPITULEMUSED</td><td>ÕPPESISU <i>sh praktilised tööd, õpiprojektid, õppetegevus väljaspool klassiruumi, kogukonnapraktika vm õppetegevused</i></td></tr> </table>	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU <i>sh praktilised tööd, õpiprojektid, õppetegevus väljaspool klassiruumi, kogukonnapraktika vm õppetegevused</i>
ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU <i>sh praktilised tööd, õpiprojektid, õppetegevus väljaspool klassiruumi, kogukonnapraktika vm õppetegevused</i>		
5.klass	<table> <tr> <td> ÕPILANE: • kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, ajajoon, Rooma number, araabia number; • paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid; • mõistab, et ajaloo jagamine on tinglik ning ajaloolased teevad seda selleks, et lihtsustada ajaloo uurimist; </td><td> 5. klassi ajalooõpetuses on soovitatav kasutada õpilase aktiivse tegutsemise keskset, mängulist ning arutelu- ja lugudepõhist käsitlust, millega äratatakse huvi ajaloo vastu. Õppesisu tugineb õpilast vahetult ümbritsevatele allikatele, koduloolisele ainekile ning Eesti ja maailma ajaloole. Kasutatakse erinevaid ajalooallikaid ning minevikust jutustavaid pilte ja </td></tr> </table>	ÕPILANE: • kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, ajajoon, Rooma number, araabia number; • paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid; • mõistab, et ajaloo jagamine on tinglik ning ajaloolased teevad seda selleks, et lihtsustada ajaloo uurimist;	5. klassi ajalooõpetuses on soovitatav kasutada õpilase aktiivse tegutsemise keskset, mängulist ning arutelu- ja lugudepõhist käsitlust, millega äratatakse huvi ajaloo vastu. Õppesisu tugineb õpilast vahetult ümbritsevatele allikatele, koduloolisele ainekile ning Eesti ja maailma ajaloole. Kasutatakse erinevaid ajalooallikaid ning minevikust jutustavaid pilte ja
ÕPILANE: • kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, ajajoon, Rooma number, araabia number; • paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid; • mõistab, et ajaloo jagamine on tinglik ning ajaloolased teevad seda selleks, et lihtsustada ajaloo uurimist;	5. klassi ajalooõpetuses on soovitatav kasutada õpilase aktiivse tegutsemise keskset, mängulist ning arutelu- ja lugudepõhist käsitlust, millega äratatakse huvi ajaloo vastu. Õppesisu tugineb õpilast vahetult ümbritsevatele allikatele, koduloolisele ainekile ning Eesti ja maailma ajaloole. Kasutatakse erinevaid ajalooallikaid ning minevikust jutustavaid pilte ja		

	• jagab ajalugu perioodideks (kujuneb arusaam ajaloolise keskkonna kujunemisest); • teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning nimetab neid ja toob nende kohta näiteid; • kasutab kontekstis ajalooallikatega seonduvaid mõisteid: kirjalik, suuline, esemeline ja audiovisuaalne allikas, muuseum, arhiiv; • iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust; • kasutab perekonnaloo uurimisel eritüübilisi allikaid; • teab kodukohaga ja Eestiga seotud muinasaja asulaid ning kirjeldab selle/nende tekkimise ja kujunemise põhjuseid; • kirjeldab muinasaja inimese eluolu ja selgitab inimese sotsiaalse rolli kujunemist ühiskonnas; • teab muistse vabadusvõitluse põhjuseid ja tagajärgi; • teab, kes oli Läti Henrik ja Lembitu ning miks nad on ajaloos olulised; • teab ja selgitab, mis roll oli kirikul keskaja ühiskonnas ja kultuuriloos; • kirjeldab keskaja inimese eluolu ja tegevusalasid; • teab Liivi sõja põhjuseid ja tagajärgi; • teab, kes oli Ivan IV ja Balthasar Russow ning miks nad on ajaloos olulised; • teab põhjasõja põhjuseid ja tagajärgi; • teab, kes oli Karl XII ja Peeter I ning miks nad on ajaloos olulised; • kirjeldab eestlaste eluolu minevikus (rehielamu ja mõis, toidulaud, rõivad ja rahvatraditsioonid, pärisorjus); • kirjeldab hariduse andmist minevikus (Tartu Ülikool, talurahvaharidus ja Bengt Gottfried Forselius); • teab, millised talurahvaseadused loodi;	lugusid, toetudes varasematele teadmistele. Õppes tutvuvad õpilased ajaloo põhimõistetega ning omandavad mitmesuguseid oskusi: • küsimuste esitamine ja neile vastamine, • informatsiooni hankimine, • suuline ja kirjalik eneseväljendus, • koostööoskus ja kujutlusvõime, • funktsionaalne kirjaoskus. Õpitakse kasutama aja mõistega seonduvaid sõnu ja fraase, tutvutakse erinevate ajalooallikatega ning kasutatakse ajalooalast sõnavara. Arutletakse mineviku erinevate esituste ja tõlgenduste üle, millega õpilane kokku puutub. Õpitakse kasutama ajatelge ja ajalookaarti ning täitma kontuurkaarti; jutustama ümber teksti ja sellest olulisemat esile tooma, koostama kava ning lühijuttu. Võimaluse korral tehakse õppekäike ning muuseumi- ja arhiivitunde, kutsutakse tunnikülalisi (nii mineviku vahetuid tunnistajaid kui ka uurijaid), õpitakse tundma ajaloolisi paiku. Toetutakse koduloolisele ainekule, õpitakse tundma kodukoha ajaloolisi paiku. Teretulnud on (arvutipõhised jm) matkemängud.
--	---	---

	- teab, kes olid Johann Voldemar Jannsen, Lydia Koidula, Carl Robert Jakobson, Jakob Hurt ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; - kirjeldab tähtsamaid ärkamisaja sündmusi; - kirjeldab Eesti iseseisvumise näitel põhjuse ja tagajärje seost; - teab, kes olid Konstantin Päts, Konstantin Konik ja Jüri Vilms ja põhjendab nende olulisust; - teab, millal ja kus kuulutati välja Eesti Vabariik; - teab vabadussõja põhjuseid ja tagajärge; - teab ja oskab selgitada võidupüha tähtsust Eesti kultuuriloos; - teab, kes oli Jaan Poska ja põhjendab tema olulisust; - selgitab Tartu rahu tähtsust; - kirjeldab üldist eluolu ja kultuuri Eestis maailmasõdade vahel; - toob näiteid, kuidas teine maailmasõda mõjutas elu Eestis; - teab, kes olid Jossif Stalin ja Adolf Hitler ning selgitab nende mõju Eesti ajaloole; - iseloomustab erinevatest valdkondadest ENSV eluolu; - teab, kes oli Lennart Meri selgitab tema olulisust; - teab, mis põhjustel sai Eesti iseseisvuse taastamine võimalikuks; - oskab nimetada mõnda iseseisvumise taastamisega seotud sündmust.	
6.klass	ÕPILANE: - teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajaloo perioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut; - inimlased; - nimetab muinasaja perioode ja toob näiteid erinevate perioodidele iseloomulikest tunnustest, avastustest ja leiutistest;	Õpitakse seletama ja kasutama ajaga, ajaloo periodiseerimisega ning käsitletavate teemadega seonduvaid mõisteid ja fraase. Tutvutakse muinasaja ja vanaaja kohta käivate ajalooallikatega, õpitakse nendest infot leidma ning seda kriitiliselt hindama. Õpitakse kirjeldama inimese elu ja tegevust muinas- ja vanaajal,

	• kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid; • kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid Eestis; • teab esimesi asulaid: Pulli ja Kunda Lammasmägi; • selgitab, miks, kus ja millal tekkisid vanaaja kõrgkultuurid; • oskab näidata kaardil Egiptust, Mesopotaamiat, Vana Indiat ja Vana Hiinat; • teab, milline oli Mesopotaamia riiklik korraldus; • teab, kes oli Hammurapi; • mõistab Mesopotaamia kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning oskab tuua näiteid; • teab, milline oli Egiptuse riiklik korraldus ning kes olid Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon; • kirjeldab vanaaja elulaadi ja religiooni Egiptuse näitel; • tunneb Egiptuse kultuuri- ja teadussaavutusi meditsiinis, matemaatikas, astronoomias; • toob näiteid kujutavast kunstist, teab mõnda Egiptuse püramiidi; • teab, et foiniiklased head meresõitjad, võtsid kasutusele tähestiku; • teab, et Iisraelis tekkis monoteistlik religioon; • teab, mis on Vana Testament; • teab, et Vana-India ja Hiina kõrgkultuurid tekkisid suurte jõgede äärde; • teab, mis on kastisüsteem; • toob näiteid India ja Hiina avastustest ja leiutistest; • oskab näidata kaardil: Kreeka, Kreeta, Balkani poolsaar, Ateena, Sparta; • teab, et Vana-Kreeka tsivilisatsioon sai alguse Kreeta-Mükeene kultuurist; • kirjeldab Vana-Kreeka ühiskonnakorraldust ja eluolu Ateena	selgitama muutusi, mis leidsid ühiskonnas aset seoses tehnoloogiliste, kultuuriliste ja poliitiliste muutustega. Õpitakse tundma olusid, milles kujunesid kõige vanemad kõrgkultuurid Egiptuses ja Mesopotaamias. Õpitakse kirjeldama vanaaja riiklikku korraldust ning elulaadi, muinas- ja vanaaja kultuuri- ja teadussaavutusi, tähtsamate vanaaja valitsejate tegevust ning võrdlema nendega seonduvaid aspekte Egiptuse, Mesopotaamia, Kreeka linnriikide ja Rooma riigi näitel. Kasutatakse IKT vahendeid õppe töhustamiseks ning õpilaste vastavate oskuste kujundamiseks nii õppides kui ka töötulemusi esitledes.
--	--	--

	ja Sparta näitel, võrdleb neid kirjelduse põhjal; • seletab ja kasutab järgmisi mõisteid: polis, rahvakoosolek, akropol, agoraa, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori; • toob näiteid Vana-Kreeka kultuuri- ja teadussaavutustest; • oskab nimetada tähtsamaid kreeka mõtlejaid; • jutustab olümpiamängudest ja kreeka kunstist; • teab, kes oli Aleksander Suur ja kirjeldab tema vallutuste tagajärgi; • selgitab, mis on hellenism ning toob näiteid hellenismiaja kultuuri- ja teadussaavutustes; • näitab kaardil: Apenniini poolsaar, Vahemeri, Rooma linn, Tiberi jõgi, Alpi mäestik; • teab Rooma riigi tekkelugu ning teab, kes oli Romulus ja miks on ta oluline Rooma kultuuriloos; • paigutab ajatelejele Rooma linna asutamise aasta; • selgitab ja kasutab kontekstis järgmisi mõisteid: Kapitoolium, foorum, ladina keel; • selgitab Rooma vabariigi riigikorda; • kirjeldab ja näitab kaardi abil Rooma riigi laienemist; • teab, kuidas said roomlased Vahemere maade valitsejateks; • seletab, miks ja kuidas lõppes vabariigi ajajärk; • teab, kes oli Caesar ja ja põhjendab tema olulisust; • kirjeldab eluolu Rooma riigis; • teab mõisteid: patriitsid, plebeid, rahvatribuun, gladiaator ja kasutab neid õiges kontekstis; • teab roomlaste usule iseloomulikke jooni; • teab, kes oli Jeesus Kristus ning mõistab tema olulisust kultuuriloos; • selgitab Rooma keisririigi valitsemiskorda; • tunneb Rooma ühiskonna üldist arengut keisririigi ajal;	
--	---	--

	● teab, miks lõhenes Rooma keisririik; ● teab, kes oli Augustus ja põhjendab tema olulisust; ● teab, millal ja miks lagunes Rooma keisririik.	
7.klass	ÕPILANE: ● nimetab sündmuse ja aastaarvu, millega tähistatakse kokkuleppeliselt keskaja algust Euroopas ja Eestis; ● nimetab keskaja kolm perioodi (vara-kõrg- ja hiliskeskaeg) ning toob näiteid iseloomulike joonte kohta igast perioodist; ● selgitab suure rahvaste rändamise põhjuseid ja mõju Euroopale; ● nimetab Lääne-Rooma riigi aladel tekkinud germaanlaste riike; ● iseloomustab germaanlaste ja roomlaste suhteid; ● kirjeldab Frangi riigi tekkimist ning jagunemise põhjuseid ja tagajärgi (kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa); ● teab, kus tekkis Frangi riik – kannab kontuurkaardile; ● selgitab milles seisnes ristiusu vastuvõtmise tähtsus Frangi riigi jaoks; ● selgitab, kes on Merovingid, kes on Karolingid; ● iseloomustab seisuslikku ühiskonda: nimetab seisused ja ülesanded, selgitab jumala tähtsust keskaja inimese maailmapildis; ● iseloomustab läänikorda; ● kasutab kontekstis mõistet senjoor ja vasall ja truudus, feodaal; ● kirjeldab feodaalset hierarhiat, selgitab seoseid; ● iseloomustab läänimeeste elulaadi; ● kirjeldab keskaegset linnust; ● iseloomustab rüütli ja aadlidaami, kirjeldab nende elu (kirjeldab keskaegse rüütlikeisuse ideaale, võrdleb neid tänapäeva meesideaaliga, iseloomustab keskaegse aadlidaami ilu- ning käitumisideaali, võrdleb seda	Võimalusel korraldatakse õppekäike, ekskursioone, õppetunde muuseumis ja arhiivis. Selleks on Eesti muinas- ja keskaja õppimisel palju võimalusi. Õppekäigud ja ekskursioonid ajaloolises keskkonnas tekitavad suuremat huvi kodukoha ajaloo vastu. Siit võiks alata esimese uurimusliku töö kirjutamine. Aktiivse õppetegevuse kaudu õpitakse nägema ühiskonna arengus olulisi seoseid, probleeme, neid analüüsima, tegema järeldusi, pakkuma välja lahendusi, kujundama oma seisukohta ja seda põhjendama. Õpitakse leidma kaardil Frangi riigi asukohta ja selle jagunemist, viikingite retkede põhisuundi, araablaste asuala ja vallutusi ning võrreldakse tänapäeva kaardiga. Õpitakse tundma ja iseloomustama feodaalse ühiskonna tunnusjooni, võrreldakse erinevate seisuste elulaadi. Iseloomustatakse kiriku osa ja tegevust keskaegses ühiskonnas, õpitakse tundma islami usu põhitunnuseid ja araabia kultuuri eripära. Käsitletakse eestlaste eluolu ja tegevusalasid muinasaja lõpus, võitlust võõrvõimude sissetungi vastu, muistse vabadusvõitluse tagajärgi. Õpilasi suunatakse otsima jõukohast lisamaterjali keskaegse ja varauusaegse ühiskonna kohta. Õpitakse koostama kava, lühijuttu, referaati ning neid ette kandma, sh IKT vahendeid rakendades.

	tänapäeva naise ideaalidega, loetleb aadlinaise kohustusi ja ülesandeid abikaasa ja lossiemandana, selgitab aadlike abielu peamist eesmärki); • analüüsib linnuselu vooruseid ja puuduseid keskaja inimese seisukohast; • iseloomustab kiriku rolli keskaja ühiskonna ja üksikisiku elus; • kirjeldab kiriku struktuuri; • selgitab ristiusustamise mõju kultuurile ja keskkonnale; • nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid; • tunneb ära ja nimetab romaani ja gooti stiili arhitektuuris (ümarkaar/teravkaar, hoone üldilme, akende suurus ja hulk, detailid); • iseloomustab kunstiteoste toel keskaja kujutavat kunsti; • teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; • toob näiteid keskaja inimeste teadmistest ja uskumustest haiguste kohta; • loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest; • selgitab näidete toel, kellel ja kuidas oli keskajal võimalik haridust saada; • nimetab keskaja seitse vaba kunsti; • nimetab Euroopa esimesi ülikoole ja kirjeldab ülikoolides toimunud õppetööd; • kirjeldab elu keskaegses linnas kasutades ajalooalaseid mõisteid õiges kontekstis; • toob näiteid, mis Eesti linnades on säilinud keskajast; • selgitab hansakaubanduse mõju Eesti linnade arengule;	Õpitakse tundma riikidevahelise sõjategevuse põhjusi, tulemusi ja tagajärgi Inglismaa ja Prantsusmaa näitel. Iseloomustatakse ja võrreldakse romaani ja gooti stiili ning renessanssi. Analüüsitakse maadeavastuste eeldusi, põhjusi ning suunatakse õpilasi leidma ja selgitama maadeavastuste mõju ühiskonna edasisele arengule ja uue maailmapildi kujunemisele. Õpitakse tundma reformatsiooni tähendust ja mõju keskaja ühiskonna, majanduse ning kultuuri arengule. Käsitletakse ajalooliste isikute tegevust ning nende rolli erinevates ajaloosündmustes.
--	--	--

- võrdleb riigi kujunemist Prantsusmaal ja Inglismaal;
 - toob näiteid relvastuse arengust keskajal;
-
- selgitab mõne näite põhjal keskaegse Euroopa suhteid naabritega (araablased, Bütsants, viikingid, Vana-Vene riik);
 - toob näiteid, kuidas suhted naabritega on mõjutanud eurooplaste maailmapilti, teadmisi, oskusi;
-
- toob allikate põhjal esile ristsõdade põhjuse-tagajärje seoseid;
 - selgitab, miks algasid ristsõjad Läänemere ääres ning kuidas need mõjutasid Eesti ajalugu;
 - kirjeldab muistse vabadusvõitluse käiku ning paigutab selle sündmuse laiemasse ajaloolisse konteksti (ristisõjad Euroopas ja Liivimaal, keskaja algus Eestis);
 - nimetab muistse vabadusvõitluse põhjuseid ja tagajärgi;
 - selgitab, kes oli Läti Henrik ja Lembitu ning miks nad on ajaloos olulised;
-
- selgitab muutusi Liivimaa valitsemises peale muistse vabadusvõitluse lõppu;
 - märgib kaardile Liivi sõja järgse haldusjaotuse;
-
- toob näiteid reformatsiooni eesmärkidest, levikust ja mõjust;
 - nimetab vastureformatsiooni põhjuseid ja tagajärgi;
-
- loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest;
 - võrdleb skolastikat ja humanismi;
 - toob näiteid humanistide ja renessansiajastu õpetlaste tegevusest ja selgitab nende tegevuse mõju

	teadusliku maailmapildi kujunemisele; • selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud; • selgitab, kuidas teadusliku maailmapildi kujunemine hiliskeskajal on mõjutanud inimeste suhtumist loodusesse; • selgitab Christoph Kolumbuse rolli Ameerika avastajana eurooplaste jaoks; • toob näiteid hispaanlastest ja portugallastest kolonisaatorite eesmärkidest ja tegevusest Ameerikas; • toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest; • märgib kaardile maadeavastajate retked; • selgitab eurooplaste kolonialismi põhjuseid ja tagajärgi Uues Maailmas; • toob näiteid hispaanlaste ja portugallaste tegevusest Uue Maailma avastus- ja vallutusretkedel.	
8.klass	ÕPILANE: • määratleb ajaliselt (märgib ajajoonel) varauusaja ja uusaja piirid; • selgitab ajaloo periodiseerimise eesmärki ja kokkuleppelisust; • iseloomustab seisuslikku ühiskonda ja Euroopa usuelu varauusajal; • toob näiteid muutustest, mis toimusid Euroopas ja maailmas varauusajal ja uusajal; • võrdleb allikate toel Prantsusmaa ususõdade, Inglismaa kodusõja ja kolmekümneaastase sõja põhjuseid ja tagajärgi; • võrdleb põhitunnuste alusel (üldilme, detailid) barokkstiili, klassitsismi arhitektuuris; • tunneb ära ja iseloomustab allikate põhjal barokki, rokokoostiili, klassitsismi kujutavas kunstis, toob	Õpitakse tundma valgustusajastul toimunud muutusi riikide valitsemises. Analüüsitakse poliitiliste reformide mõju ühiskonna arengule, käsitledes seda erinevate inimeste vaatevinklist. Tuvastatakse erinevusi reformide ja revolutsioonide kaudu toimunud muutustes. Võrreldakse USA riiklikku korraldust Euroopa uusaegsete riikidega ning õpitakse tundma uusaegse ühiskonna põhijooni Euroopas. Õpitakse tundma Prantsuse revolutsiooni ning Napoleoni sõdade põhjusi, tagajärgi ning mõju Euroopale, tööstusliku pöörde mõju majandusele ja ühiskonnale 19. sajandil ning rahvusriikide kujunemisprotsessi Saksamaa näitel;

	näiteid kunstnike ja nende teoste kohta; • analüüsib teaduse arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile varauusaja teadusrevolutsiooni saavutuste näitel; • iseloomustab põhitunnuste kaudu absolutismiajastut; • seostab inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemist hariduse ja valgustusideede levikuga; • nimetab valgustusfilosoofe ning toob näiteid nende panusest inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemisse; • iseloomustab põhitunnuste kaudu vabariiki, parlamentaarset monarhiat ja valgustatud absolutismi; • selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu 17.-18. sajandil (Inglise kolooniate rajamine, konfliktid Prantsuse ja Inglise kolooniate vahel, kolooniate konfliktid emamaaga, iseseisvusdeklaratsioon, iseseisvussõda, 1789. aasta põhiseadus ja selle jõustumine); • selgitab inimõiguste ja kodanikuvabaduste arengut mõne ajaloolise dokumendi näitel (Ameerika iseseisvusdeklaratsioon ja põhiseadus); • selgitab Prantsuse revolutsiooni Asutava kogu ja Napoleoni reformide (koodeksite) näitel ühiskonna ümberkorraldamise vajadust ja erinevaid võimalusi; • selgitab äärmuslike liikumiste ja ideoloogiate mõju ühiskonnale jakobiinide näitel; • kirjeldab Napoleoni tegevust Euroopas ning sõdade tagajärgi (Viini kongress); • analüüsib Euroopa riikide arengut uusajal mõne riigi näitel (Prantsusmaa, Inglismaa, Saksamaa, Venemaa, Austria, Rootsi vms);	Eesti rahvusliku liikumise eeldusi, sündmusi ja liidreid. Analüüsitakse ja õpitakse tundma Esimese maailmasõja põhjust ja tagajärgi, Eesti iseseisvumisega seotud sündmuste käiku. Kaardil vaadatakse Esimese maailmasõja eel tekkinud liitusid, sõja käiku ja osalenud riike ning Versailles rahu tulemusel kujunenud Euroopa riikide piire ja võrreldakse seda olukorda tänapäevaga. Kolmandas kooliastmes on oluline omandada uurimustöö koostamise kogemus. 8. klassis sobivad selleks kodukoha ajaloo seotud teemad.
--	--	---

- iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale, rahvuslusele tänapäeval;
 - arutleb märksõnade või küsimuste toel rahvusluse, Euroopa rahvaste vabadusliikumise ja 1848. aasta revolutsioonide põhjuste ning tagajärgede üle;
 - toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest Aafrikas, Aasias, Ameerikas, Austraalias;
 - analüüsib koloniaalvallutuste seost loodusressursside kasvava vajadusega;
 - analüüsib rahvaarvu muutuste ja inimeste heaolu seoseid loodusressursside kasutamisega 19. sajandi näitel;
 - analüüsib imperialismi kujunemise seost loodusressursside hõivamisega;
-
- analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;
 - toob näiteid uusaja tehnilistest leiutistest ja selgitab nende ellurakendamise tulemusel toimunud muutusi inimeste igapäevaelus ja ühiskonnas;
 - selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud;
 - toob näiteid kuidas industrialiseerimise tulemusena on suurenenud inimkonna ökoloogiline jalajalg;
 - analüüsib linnastumise põhjuseid ja tagajärgi 19. sajandi Euroopa ja Ameerika Ühendriikide linnade näitel;
 - iseloomustab ja võrdleb liberalismi, konservatismi, natsionalismi ja sotsialismi etteantud kriteeriumide

	alusel (nt ideaalid ja eesmärgid, ideoloogid, toetajaskond); • võrdleb Rootsi ja Vene ajal (17. ja 18. sajandil) toimunud muutusi Eestis; • seostab eestlaste perekonnanimede saamist pärisorjuse kaotamisega, toob näiteid perekonnanimede saamislugudest; • toob näiteid estofiilide tegevusest ja panusest eesti kultuurilukku; • toob näiteid ärkamisaja tegelaste ja nende panuse kohta eesti kultuuriloos; • toob näiteid eestikeelse kirjasõna ja hariduselu edenemisest Eestis, analüüsib hariduse tähtsust ühiskonna arengus; • toob näiteid Kalevipoja tegelaskuju tähenduse muutumise kohta ajaloos; • märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; • toob näiteid Eestist pärit, Eestis õppinud või tegutsenud baltisaksa haritlaste tegevuse rahvusvahelisest mõjust (Karl Ernst von Baer, Fabian Gottlieb Benjamin von Bellingshausen, August von Kotzebue, Adam Johann von Krusenstern, Eduard von Toll, Friedrich Georg Wilhelm von Struve, Ferdinand von Wrangel jt); • teadvustab baltisakslaste rolli eesti (ja läti) kultuuri ja ühiskonnaelu arengus; • teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; • toob näiteid 19. sajandi meditsiini edusammudest (ravimid, veregruppide avastamine, röntgen, narkoos, rasestumisvastased vahendid jt) ja põhjendab nende tähtsust haigustega võitlemisel, pere planeerimisel, rahvastikuprotsessides jne; • toob näiteid 19. sajandi teaduse, tehnika, arhitektuuri, kujutava kunsti, moepildi, kirjanduse, muusika jms kohta;	
--	---	--

	• analüüsib Esimese maailmasõja põhjusi ning sõdivate poolte taotlusi ning Esimese maailmasõja tagajärgi ja mõju maailma arengule; • nimetab I maailmasõja käigus kasutusele võetud sõjapidamise uuendusi, kirjeldab nende rolli, toob näiteid sõda käsitlevatest filmidest, raamatutest jms; • kirjeldab Vene revolutsioonide ja novembrirevolutsiooni tagajärgi ja mõju; • nimetab Esimese maailmasõja aegseid sõjalise liite ning selgitab mis riigid ja miks sinna kuulusid, sõnastab sõja põhjuseid ja tagajärgi; • selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; • seostab Eesti omariikluse kujunemist rahvusvaheliste sündmustega (uute rahvusriikide tekkimine esimese maailmasõja käigus, Vene revolutsioonid); • seostab Eesti omariikluse algust rahvusliku vabadusliikumise ja ärkamisaja sündmustega; • nimetab Eesti omariikluse kujunemise majanduslikke, kultuurilisi ja poliitilisi eeldusi; • nimetab Eesti omariikluse kujunemisele kaasa aidanud isikuid ja selgitab nende panust.	
9.klass	ÕPILANE: • selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos; • teab, millised olid esimese maailmasõja tagajärjed; • teab, kuidas muutus Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda; • teab ja selgitab Rahvasteliidu esimese maailmasõja järgset rolli; • teab, kes olid Jaan Poska, Johan Laidoner ja Julius Kuperjanov ning selgitab nende tähtsust; • teab, millal toimus vabadussõda;	Kasutatakse erinevaid õppemeetodeid, sh aktiivõpet: • vestlus, • diskussioon, • väitlused, • projektõpe, • loovülesande, kava, ajajoone, skeemi ja plaani, õpimapi koostamine, • rolli- ja otsustusmängud, • praktilised ja uurimistööd (nt töö allikate ja kaardiga, töölehe ja kontuurkaardi täitmine, arutluse kirjutamine, infootsing teabeallikatest ja infoanalüüs),

	• teab vabadussõja põhjuseid ja tagajärgi; • teab ja selgitab vabadussõja rolli Eesti iseseisvuse kindlustamisel; • iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas; • analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale; • tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval; • teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ning negatiivset mõju ühiskonnale; • selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; • kirjeldab ja võrdleb maailma ning Eesti majandusolusid kahe maailmasõja vahel; • teab, mis muutused tõi kaasa konveiermeetodi kasutuselevõtmine; • teab, mis olid suure majanduskriisi põhjused ja tagajärjed; • teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; • mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; • kirjeldab kultuuri arengut ja eluolu maailmas; • nimetab uusi kultuurinähtusi ja tähtsamaid kultuurisaavutusi; • nimetab mõnda kultuuritegelast maailmas ning selgitab tema olulisust kultuuriloos; • iseloomustab ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid demokraatia, diktatuur, autoritarism,	• tegevuspõhine õpe (nt dramatiseeringud, mudelite ja makettide valmistamine).
--	---	--

	totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism; • teab, kes olid Benito Mussolini, Adolf Hitler, Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt ja iseloomustab nende tegevust; • võrdleb autoritarismi ja totalitarismi; • nimetab mõjukaid ühiskonnaelu tegelasi Eestis ja toob näiteid nende tegevusest; • selgitab ja toob näiteid mõistete ideoloogia, reform ja revolutsioon kohta; • kirjeldab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikival ajastul; • kirjeldab kultuuri arengut ja eluolu Eesti Vabariigis; • nimetab mõnda kultuuritegelast Eestis ning selgitab tema olulisust kultuuriloos; • teab, milline oli rahvusvaheline olukord teise maailmasõja eel; • teab ja kirjeldab sündmuseid, mis viisid teise maailmasõjani; • teab, millal algas ja lõppes teine maailmasõda; • toob esile teise maailmasõja puhkemise põhjused, sõja tulemused ja tagajärjed; • seletab mõisteid MRP, holokaust, ÜRO; • kirjeldab ajalookaardile tuginedes Teise maailmasõja sõjategevuse kulgu; • analüüsib ja hindab inimõiguste rikkumise põhjuseid ajaloolises kontekstis; • selgitab MRP ja baaside lepingu tähtsust Eesti ajaloos; • selgitab Eesti iseseisvumise kaotamise põhjuseid, tagajärgi, sündmuste käiku ja seoseid tänapäevaga; • selgitab mõisteid küüditamine, baaside leping, okupatsioon;	
--	--	--

	• analüüsib eestlaste valikuid teises maailmasõjas; • iseloomustab külma sõja kujunemist ja olemust, toob esile selle avaldumise valdkonnad ja vormid; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid külma sõda, kriisikolle, raudne eesriie; • kirjeldab tööstusriikide arengut USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel; • teab, kes olid Martin Luther King, Margaret Thatcher ja Ronald Reagan ning iseloomustab nende tegevust; • iseloomustab erinevaid sotsiaalseid liikumisi ja toob näiteid; • kirjeldab Saksamaa poliitilist olukorda ajaloo kaardi toel; • iseloomustab kultuuri ja eluolu muutumist 20. sajandi teisel poolel; • nimetab NSVL liidreid (Stalin, Hruštšov, Brežnev, Gorbatšov) ning iseloomustab nende võimuperioodi; • võrdleb eri perioode arutluse käigus; • toob esile kommunistlikule ühiskonnale iseloomulikke jooni (võimu koondumine, vastandumine läänele, propaganda jne); • selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; • kirjeldab nõukogude võimu mõju Eesti ajaloole pärast teist maailmasõda, toob välja iseloomulikud jooned näidete abil, kasutab mõisteid õiges kontekstis; • kirjeldab Eesti iseseisvuse taastamist ja Eesti Vabariigi arengut; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid perestroika, glasnost, Balti kett, laulev revolutsioon; • nimetab võtmeisikuid Eesti iseseisvuse taastamise protsessis ja annab hinnangu nende tegevusele ajaloolises kontekstis; • toob esile kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise põhjused ja tagajärjed; • teab ja näitab muutusi maailma poliitilisel kaardil 1990. aastatel;	
--	---	--

	• iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel; • selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; • märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile; • teab ja toob näiteid globaalprobleemide kohta.	
--	---	--

ÕPPEAINE NIMETUS	Ühiskonnaõpetus
ÕPPEAINE KIRJELDUS	Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistesõppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvale õppele. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega, lähtudes oma huvidest ja võimalustest. Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, sh ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, vabadus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikide maailma riikide elatustase ei ole võrdne ja maailmas on palju vaesust ning paljude inimeste materiaalne heaolu on võimalikuks saanud looduse ja tuleviku arvelt jne. Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi. II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aina. II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade kooseksisteerimisele. Käsitletu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht. III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid. Riigivalitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Oluline on pöörata tähelepanu kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus. Majandusteemade käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult. Õppeprotsessis on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö kavandamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja võimaluse korral rakendatakse seda praktikas, nt demokraatia koolis, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus kodukohas jm. Aktiivseks kodanikuks olemine tähendab kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse praktilise õppe võimalusi

	noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt õpilaste võimekuse piires koolielu korraldamises, tarbijahariduses, kodanikualgatuses). Õppes kasutatakse tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi.
	TEADMISED, OSKUSED JA HOIAKUD
II KOOLIASTE	• Teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi. • Teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi. • Teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma. • Mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat. • Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti. • Eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust. • Teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata. • Teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi. • Teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja. • Tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti. • Oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada. • Käitub teadliku tarbijana.
III KOOLIASTE	• Teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega. • Teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond. • Tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; toob näiteid, milliseid tagajärgi üksikisikule toob endaga demokraatia hävimine. • Märkab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes minevikunäidetele. • Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid. • Mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas. • Teab majanduse toimimise põhihooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta. • Analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest. • Seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega. • Analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost. • Teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot. • Teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt. • Teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmesusest. • Hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid.

	• Märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt. • Analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU <i>sh praktilised tööd, õpiprojektid, õppetegevus väljaspool klassiruumi, kogukonnapraktika vm õppetegevused</i>
6.klass	ÕPILANE: • teab Läänemere-äärseid riike ja näitab neid kaardilt; • esitab positiivseid ja negatiivseid näiteid riikidevahelisest koostööst või selle puudumisest; • toob näiteid koostööst oma kogukonnas: kodanikuühendused ja -algatused, noorte organiseeritud koostöövormid; • loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi; • leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena; • nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust; • nimetab lapse õigusi ja kohustusi, märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajaduse korral abi; • toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud; • kaitseb seisukohta, et keegi ei ole seadustest kõrgemal; • kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis, selgitades õpilasesinduse rolli koolielu kujundamisel; • osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades; • leiab ja võrdleb erinevatest allikatest pärit infot; • selgitab fakti ja arvamuse erinevust, toob näiteid; • kasutab viitamist nõuetekohaselt; • tunneb ära ja toob näiteid kultuurikonfliktide ja kultuurilise diskrimineerimise kohta; • mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt;	6. klassis käsitletakse sotsiaalseid suhteid, vabatahtliku tegevuse võimalusi ja tähtsust, demokraatia põhimõtteid, toimimist ja õpilase võimalusi selles osaleda ning töö ja tarbimise teemasid.

	• toob näiteid erinevatest kultuurinähtustest, millega ta on kokku puutunud; • toob näiteid, milliste tunnuste põhjal saab inimene end kultuuriliselt määratleda; • toob näiteid isikut tõendavate dokumentide õigest ja valest kasutamisest; • loetleb tervise- ja turvalisuseohtusid, oskab ohu korral abi otsida; • nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta, käitub ohutult; • teab internetipanga ja pangakaardi kasutamisega seotud ohtusid ja käitub turvaliselt; • oskab oma aega ja tegevusi planeerida; • toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest; • koostab eelarve etteantud piirides; • kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid; • selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi	
9.klass	ÕPILANE: • analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid; • selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid; • teab erinevaid demokraatlikus ühiskonnas osalemise võimalusi, toob näiteid; • selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet; • loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; • selgitab avaliku konkursi tähtsust; • teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja	9. klassis käsitletakse ühiskonda, ühiskonnaelu valdkondi ja sotsiaalseid suhteid ning riigi ja valitsemisega seotud teemasid.

	üksikisikute võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris; • kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist; • teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse; • analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist; • selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale; • analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ja tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused; • teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest; • märkab ohtu demokraatialle enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma; • toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; • selgitab soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele; • teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; • nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid; • teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist; • analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel; • teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma; • toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga; • oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks;	
--	--	--

	• tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud; • 26) oskab kasutada allikaid õppetöös, viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt; • võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel; • mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul; • märkab ja analüüsib diskrimineerimisjuhtumit ja pakub välja lahendusi; • toob näiteid kultuurilaenude ja -mõjutuste kohta eesti kultuuris; • mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuri- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet; • toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; • analüüsib oma kogemuste põhjal iseenda kultuuritarbimist; • selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit; • toob näiteid Eesti kultuuri levikust maailmas; • analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpitu olukorras ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist.	
--	--	--

Inimeseõpetuse teemad klasside kaupa

4. klass	Mina. Mina ja teised - suhtlemine. Kohustused ja õigused. Sõprus, sõbraks saamine. Klassiõhtu korraldamine. Teietamine - sinatamine. Nõusolek ja keeldumine. Kokkulepped. Haiget tegemine ja leppimine. Tervislik eluviis. Referaat ja selle esitlemine. Mis on õppimine ja kuidas tõhusalt õppida. Teave ja teabeallikad ning nende kasutamine. Reklaami mõju. Turvaline käitumine meediakeskkonnas. Raha. Raha teenimine, kulutamine ja laenamine. Vastutus. Oma kulutuste planeerimine. Küla, vald, linn, maakond. Eesti teiste riikide seas. Naaberriigid. Eesti Vabariigi ja kodukoha sümbolid. Erinevate rahvaste tavad ja kombed. Sallivus.
5. klass	Tervislik eluviis - mõiste, osad, näitajad, mõjutajad. Tervisliku eluviisi komponendid. Tervislik toitumine. Tervisliku toitumise põhimõtted. Toitumist mõjutavad tegurid. Kehaline aktiivsus. Kehalise aktiivsuse vormid. Tervistava kehalise aktiivsuse põhimõtted. Päevakava ning töö ja puhkuse vaheldumine. Uni. Vaimne tervis. Murdeiga inimese elukaares. Kehalised ja emotsionaalsed muutused murdeas. Kehaliste muutuste erinev tempo murdeas. Suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine. Suguline küpsus ja soojätkamine. Sotsiaalsed oskused ja turvalisus, tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused uimastitega seotud situatsioonides. Valikud ja vastutus seoses uimastitega. Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seonduvad riskid tervisele.. Haigused ja esmaabi.
6. klass	Mina ja suhtlemine, suhtlemine teistega. Enesesse uskumine. Enesehinnang. Eneseanalüüs. Enesekontroll. Oma väärtuste selgitamine. Minu ja teiste vajadused. Vajaduste hierarhia. Suhtlemise komponendid. Verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine. Aktiivne kuulamine. Tunnete väljendamine. Eneseavamine. Eelarvamused. Kehtestav, agressiivne ja alistuv käitumine. Ei ütlemine seoses ennast ja teisi kahjustava käitumisega. Konfliktide olemus ja põhjused. Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise teed. Otsustamine ja probleemide lahendamine. Erinevate käitumisviiside leidmine probleeme lahendades. Tagajärgede arvestamine probleemilahenduses. Vastustus otsustamisel. Positiivne mõtlemine. Positiivsed jooned ja omadused endas ning teistes, nende märkamine. Loovtöö - teoreetiline ja praktiline osa koos esitlusega.
7. klass	Suhtlemine eakaaslastega ja täiskasvanutega. Suhtlussituatsioonid ja –strateegiad. Suhtlemine iseendaga. Mina-pilt: positiivsed ja negatiivsed iseloomuomadused, sarnasused-erinevused kaaslastega; negatiivsete omaduste parendamisvõimalused. Enesehinnang. Käitumiskultuur. Noormehe ja neiu omavaheline suhtlemine. Noorteüritused, -peod. Inimese keha ja selle eest hoolitsemine . Minu toiduvalik ja seda mõjutavad tegurid, mitmekesise toidu tähtsus. Kehaline aktiivsus tervise tugevdajana. Arsti poole pöördumine. Tuntumad ravimtaimed. Seksuaalsuhted: suhte alustamine (valmisolek, nõustumine, keeldumine jne); kaitsevahendid; noorte nõustamisteenused. Ahistamine. HIV-viirus. AIDS. Nõustamisteenused. Uimastid.
8. klass	Suhtlemine ja käitumiskultuur neiu ja noormehed. Vägi-vald kodus ja koolis. Vastastikune usaldus, usalduse kuritarvitamise tagajärjed. Perekond. Peremudelid (perekond, üksikpered, kasu- ja hoolduspered): pereliikmete roll perekonnas (vrld minevikuga), kohustused ja vastutus. Seksuaalkäitumine: soovimatu raseduse ennetamine; suguhaigused (levimine, mõju tervisele, ravi, ennetamine); nõustamisteenused. Seksuaalvähemused. Seksuaalkuriteod, valehäbi, ohvriabi. Lapsevanemaks saamine: füüsiline ja sotsiaalne küpsus; lapse saamisega seotud

	(lisa)kulutused (peamised kulutusartiklid lapseas). Last arendavad mänguasjad ja mängud; mängimine nooremate õpilastega. Inimese keha ja selle eest hoolitsemine.. Söömishäired (anoreksia, buliimia), nõustamis- ja abivõimalused. Arstiabi kodukohas (lähinaabruses): meditsiinasutused ja nende otstarve; perearst ja eriarstid, kojukutse telefoni teel; tervisekindlustus. Tervise- ja puhkekeskused. Väsimus, stress; depressioon. Esmaabi lämbumise, põrutuse korral. Koduapteek. Inimese välimus. Eakohane igapäevane ja pidulik riietus, aksessuaarid (nt kooli lõpupidu); suhtumine vanemate ja eakaaslaste soovitusesse. Rõivaste ja jalatsite hooldus. Uimastid.
--	--

ÕPPEAINE NIMETUS	Inimeseõpetus	
ÕPPEAINE KIRJELDUS	Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna. Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub üksteist mõistvas õhkkonnas ning on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamusevalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega. Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamatest keerukamateks, ent peavad olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest. Inimeseõpetus on kontsentiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust. Inimeseõpetuses võib teemasid käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste, teadmiste ja väärtuste põhjal õpitulemused. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seonduvalt, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid.	
	TEADMISED, OSKUSED JA HOIAKUD	
I KOOLIASTE	Inimeseõpetuse I kooliastme teemad ja õpitulemused lähtuvad õpilase minast (huvid, omadused jms) ja tema eluga kõige lähemalt seotud igapäevaelu teemadest nagu suhted pere ja sõpradega, tervis, käitumisnormid jms. Eesmärgiks on, et laps oskab märgata, mõista ja selgitada enda ja tema eluga otseselt seotud küsimusi. I kooliastme inimeseõpetuses käsitletakse ka ühiskonnaõpetuse teemasid nagu Eesti Vabariik, kodukoht, reeglid, õigused ja kohustused lapse seisukohalt jms.	
II KOOLIASTE	II kooliaste laiendab mina-käsitlust ning keskendub eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Arendatakse varasemast põhjalikumalt sotsiaalseid oskusi, sh kehtestavat käitumist uimastite vm riskikäitumisega seotud olukordades. Eneseteadvuse ja iseseisvuse tõusuga muutuvad olulisteks ka tervise ning tervislike valikute teemad, näiteks toitumine, kehaline aktiivsus jms.	
III KOOLIASTE	III kooliastme inimeseõpetuse teemade puhul tuleb varasemast enam esile mina-käsitluse ja suhete psühholoogiline aspekt. Kuna III kooliastmega lõpeb kohustuslik kooliharidus, siis valmistavad inimeseõpetuse teemad õpilast ette ennast ja maailma mõistma ning enda ja teistega toime tulema. Kui II kooliastmes puudutatakse soolist arengut vaid põgusalt, siis III kooliaste pakub tõhusat seksuaalkasvatust. Tervise, suhete ja riskikäitumise teemad jätkuvad süvendatumalt, aidates noorel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju talle endale, tema valikutele ning seeläbi tema tervisele ja toimetulekule.	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU <i>sh praktilised tööd, õpiprojektid, õppetegevus väljaspool klassiruumi, kogukonnapraktika vm õppetegevused</i>

2.klass	ÕPILANE: • kirjeldab oma välimust, huve ja tegevusi, mida talle meeldib teha; • teab, mille poolest sarnanevad ja eristuvad erinevad sugupooled; • nimetab, mille poolest ta sarnaneb teistega ja erineb teistest; • väärtustab iseennast ja teisi; • mõistab viisaka käitumise vajalikkust; • kirjeldab seoseid tervise hoidmise viiside vahel: mitmekesine toitumine, uni ja puhkus ning liikumine; • eristab vaimset ja füüsilist tervist; • kirjeldab olukordi ja toob näiteid, kuidas keelduda ja hoiduda tegevusest, mis kahjustab tema tervist; • nimetab, kelle poole pöörduda erinevate murede korral; • väärtustab tervislikku eluviisi; • oskab tänaval käituda ning ületada sõiduteed ohutult kirjeldab ohtlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning valib ohutu tee sihtpunkti; • kirjeldab, mille poolest perekonnad erinevad ja sarnanevad; • väärtustab üksteise abistamist ja arvestamist peres; • teab oma kohustusi peres; • selgitab lähemaid sugulussuhteid; • kirjeldab pereliikmete erinevaid rolle kodus; • teab inimeste erinevaid töid ja töökohti; • kirjeldab ja eristab võimalusi, kuidas abistada pereliikmeid kodustes töödes; • jutustab oma pere traditsioonidest; • väärtustab toetavaid peresuhteid ja kodu; • eristab, mis on aja kulg ja seis; • oskab koostada oma päevakava väärtustades aktiivset vaba aja veetmist; • väärtustab oma tegevusi, mis on positiivsete tunnete tekkimise allikaks; • selgitab asjade väärtust;	
---------	---	--

	- oskab eristada oma ja võõrast asja ning mõistab, et võõrast asja ei tohi loata võtta; - väärtustab ausust asjade jagamisel; - tunneb ära Eesti Vabariigi lipu ja vapi; - oskab nimetada Eesti Vabariigi pealinna, sünnipäeva ja presidenti; - leiab Euroopa kaardilt Eesti ning Eesti kaardilt kodukoha; - tunneb kodukoha sümboolikat; - nimetab oma kodukoha tuntud inimesi ja paiku ning väärtustab kodukohta; - väärtustab Eestit, oma kodumaad; - kirjeldab mardi- ja kadripäeva, jõulude ning ülestõusmispühade rahvakombeid.	
3.klass	ÕPILANE: - teab ja väärtustab igäihe individuaalsust seoses välimuse, huvide ja tugevustega, õigust olla erinev; - selgitab endasse positiivse suhtumise tähtsust; - nimetab enda õigusi ja kohustusi; - teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused; - kirjeldab seoseid tervise hoidmise viiside vahel: toitumine, uni ja liikumine; - eristab vaimset ja füüsilist tervist; - teab, et ravimeid võetakse siis, kui ollakse haige ning et ravimid võivad olla inimese tervisele ohtlikud; - kirjeldab olukordi ja toob näiteid, kuidas keelduda ja hoiduda tegevusest, mis kahjustab tema tervist; - teab hädaabi telefoninumbrit ja oskab kutsuda abi; - demonstreerib õpituatsioonis lihtsamaid esmaabivõtteid ja abi saamise võimalusi (nt haav, kukkumine, mesilase nõelamine, ninaverejooks, praht silmas, puugihammustus, põletus ja rästikuhammustus); - nimetab, kelle poole pöörduda erinevate murede korral; - väärtustab tervislikku eluviisi;	Tund abipolitseinikuga, liiklusturvalisus Jalgrattaeksam Tervisetunnid kooliõega

	• nimetab inimese eluks olulisi vajadusi ja võrdle võrdleb enda vajadusi teiste omadega; • kirjeldab omadusi, mis peavad olema heal sõbral, hindab ennast nende omaduste järgi; • väärtustab sõprust; • teab, kuidas olla hea kaaslane ning kuidas teha koostööd; • eristab enda head ja halba käitumist; • kirjeldab oma käitumise tagajärgi ning annab neile hinnangu; • väärtustab leppimise ja vabandamise tähtsust inimsuhetes; • nimetab ja kirjeldab inimeste erinevaid tundeid ning toob näiteid olukordadest, kus need tekivad, ja leiab erinevaid viise nendega toimetulekuks; • demonstreerib õpistuatsioonis, kuidas keelduda ennastkahjustavast tegevusest; • teab abi saamise võimalusi kiusamise ja vägivalda korral; • mõistab, et kiusamine ja vägivald ei ole aktsepteeritud ja lubatud käitumine; • kirjeldab oma sõnadega, mida tähendavad vastutustundlikkus ja südametunnistus; • väärtustab üksteise eest hoolitsemist ja üksteise abistamist; • kirjeldab oma tegevuse planeerimist nädalas, väärtustades vastutust; • nimetab üldtunnustatud käitumisreegleid ja põhjendab nende vajalikkust; • teab liiklusreegleid, mis tagavad tema turvalisuse, ning kirjeldab, kuidas käituda liikluses turvaliselt; • eristab tööd ja mängu; • selgitab enda õppimise eesmärgid ning toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus paremini hakkama saada; • teab tegureid, mis soodustavad või takistavad keskendumist õppimisel; • kirjeldab eri meeltega tajutavaid teabeallikaid; • selgitab, kuidas reklaamid võivad mõjutada inimeste käitumist ja otsuseid	
--	--	--

	ning turvalist käitumist meediakeskkonnas; • teab, et raha eest saab osta asju ja teenuseid ning et raha teenitakse tööga; • mõistab oma vastutust asjade hoidmisel ja laenamisel; • selgitab, milleks kasutatakse raha ning mis on raha teenimine, hoidmine, kulutamine ja laenamine; • kirjeldab, milliseid vajadusi tuleb arvestada taskuraha kulutades ja säästes; • leiab Euroopa kaardilt Eesti ja tema naaberriigid; • nimetab Eesti rahvuslikke ja riiklikke sümboleid; • kirjeldab Eestis elavate rahvuste tavasid ja kombeid ning austab neid; • väärtustab oma kodumaad; • mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles.	
4.klass	ÕPILANE: • kirjeldab füüsilist, vaimset ja sotsiaalset tervist ning selgitab tervise olemust nendest mõistetest lähtuvalt; • teab enda põhilisi tervisenäitajaid: kehakaalu ja kehapikkust, kehatemperatuuri, pulsisagedust ning enesetunnet; • nimetab tervist tugevdavaid ja tervist kahjustavaid tegevusi ning selgitab nende mõju inimese füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele; • kirjeldab üldisi stressi tunnuseid ja stressiga toimetuleku võimalusi; • väärtustab tervist; • oskab eristada tervislikke ja mittetervislikke otsuseid igapäevaelus; • kirjeldab tervisliku toitumise põhimõtteid ja väärtustab neid; • teab kehalise tegevuse mõju oma tervisele ja toob selle kohta näiteid; • oskab hinnata oma päevakava, lähtudes tervisliku eluviisi komponentidest; • väärtustab tervislikku eluviisi;	Arutlus erinevatel teemadel: -Kool enne meid -Kool tänapäeval - Reeglid koolis - Õppimine -Vägivald koolis. Mis on vägivald koolis? Miks kiusatakse? Kust otsida abi? Arutlus. - Jaan Aru videoloeng "Õpime õppima", arutlus. -Tervisetund terviseõega - hügieen ja haiguste ennetamine. Referaat:

	• analüüsib enda iseloomujooni ja -omadusi, väärtustades positiivseid jooni ja omadusi; • mõistab, mis mõjutab enesehinnangut ning kuidas see kujuneb; • mõistab enesekontrolli olemust ning demonstreerib õpituatsioonis oma käitumise kontrolli, saades hakkama vihaga ja teiste emotsioonidega; • tunneb ära enda ja teiste inimeste põhilised vajadused ning teadvustab neid; • teab suhtlemise olemust ning väärtustab tõhusate suhtlusoskuste vajalikkust; • kirjeldab erinevaid mitteverbaalseid suhtlusvahendeid ning nende mõju verbaalsele suhtlemisele; • demonstreerib õpituatsioonis aktiivse kuulamise jt tõhusa suhtlemisevõtteid; • mõistab eneseavamise mõju suhtlemisele; • demonstreerib õpituatsioonis, kuidas vältendada oma tundeid verbaalselt, säilitades ja tugevdades suhteid; • teadvustab eelarvamuste mõju suhtlemisele igapäevaelus ja toob selle kohta näiteid; • eristab ning kirjeldab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumiste mõju suhetele; • teab, et „ei” ütlemine on oma õiguste eest seismine ning oskab partnerit arvestavalt öelda „ei” ennast ja teisi kahjustava käitumise korral ning aktsepteerib partneri „ei” ütlemist ennast ja teisi kahjustava käitumise korral; • väärtustab positiivset suhtumist endasse ja teistesse.	-Referaadi kirjutamine. -Slaidiesitluse tegemine. -Harjutamine referaadi esitluseks.
5.klass	ÕPILANE: • kirjeldab murdeiga inimese elukaare osana ning murdeas toimuvaid muutusi seoses keha ning tunnetega; • aktsepteerib oma kehalisi muutusi ning teab, kuidas oma keha eest hoolitseda ja selle vajalikkust;	Intervjuu vanavanematega Toidupüramiidi joonistamine vihikusse Toitumisnõustaja Unepäeviku pidamine

	• teab, et murdeiga on varieeruv ning igaühel oma arengutempo; • teab suguküpsuse tunnuseid ja esmaste sugutunnuste seost soojätkamisega; • kirjeldab olukordi, kus saab ära hoida õnnetusjuhtumeid; • selgitab, miks liikluseeskiri on kohustuslik kõigile, ning kirjeldab, kuidas seda järgida; • teab, et õnnetuse korral ei tohi enda elu ohtu seada, ning kuidas abi kutsuda; • mõistab meedia kaudu suhtlemisel ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest; • väärtustab turvalisust ja ohutut käitumist; • demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus; • kirjeldab tubaka ja alkoholi tarbimise kahjulikku mõju inimese organismile; • väärtustab mitmekesisest positiivset ja tervislikku elu uimastiteta; • oskab kirjeldada, kuidas hoida ära levinumaid nakkus- ja mittenakkushaigusi; • selgitab ja toob näiteid, kuidas haigusi ravitakse meditsiiniliste ja rahvameditsiini vahenditega; • teab, mis on HIV ja AIDS ning kuidas ennast kaitsta HIViga nakatumise eest; • kirjeldab, kuidas hoida ära õnnetusjuhtumeid ning kuidas ennast ja teisi inimesi abistada õnnetusjuhtumi korral; • teab, kuidas toimida turvaliselt ohuolukorras ja abi kutsuda, ning demonstreerib õpituatsioonis lihtsamaid esmaabivõtteid (nt kõhuvalu, külmumine, luumurd, minestamine, nihestus, peapõrutus, palavik ja päikesepiste);	Päevakava Õuesõpe Aktiivsuspäevik Enesehinnangu küsitlus Minapilt Film “Pahupidi” (“Inside Out”) Veebipolitseinik Juhtumite analüüs Praktilised heateod Kaartide/kingituste/annetuste tegemine Oma aadressi kirjutamine nii nagu kiirabile seletaks Jäätmete sorteerimise jälgimine Jäätmekeskuse külastamine Esmaabi koolitus kooliõega „Taaskasutusmaterjalidest kunsti tegemine“ Film kiirmoetööstusest nt „Moest väljas“ Haigused ja surm - Raamat/etendus “Oscar ja Roosamamma” Kirikukalendri pühade tähistamine meisterduste, pühakodade külastusega Arutelud Palvehelmed - meisterdamine Nahahooldustoodete valmistamine Töövari
--	---	--

	• nimetab esmaabivahendeid ja kirjeldab, kuidas neid praktikas kasutada; • väärtustab enda ja teiste inimeste elu; • kirjeldab tervislikku elukeskkonda, lähtudes oma kodukoha loodus- ja tehiskeskkonnast; • toob näiteid tegurite kohta, mis mõjutavad elukeskkonna turvalisust ja tervislikkust; • kirjeldab õpikeskkonna mõju õpilase õpitulemustele; • kirjeldab tõhusate sotsiaalsete oskuste (üksteise aitamise, jagamise, koostöö ja hoolitsemise) toimimist igapäevaelus; • oskab abi pakkuda ning teistelt abi vastu võtta; • väärtustab hoolivust, sallivust, koostööd ja üksteise abistamist; • eristab inimeste erinevaid rolle suhetes ning nende muutuvat iseloomu; • demonstreerib õpituatsioonis oskust näha olukorda teise isiku vaatenurgast; • tähtsustab oskust panna end teise inimese olukorda ja mõista tema tundeid ning väärtustab empaatilist suhtlemist; • väärtustab sõprust kui vastastikuse usalduse ja toetuse allikat; • kirjeldab kaaslaste mõju rühma arvamuste, valikute ja käitumise mõju ning surve tagajärgi; • mõistab isiku iseärasusi ning teadvustab soolisi erinevusi ja inimeste erivajadusi; • nimetab ning väärtustab enda ja teiste positiivseid omadusi ning teadvustab soolisi erinevusi ja inimeste erivajadusi; • selgitab konflikti häid ja halbu külgi ning aktsepteerib konflikte kui osa elust; • teab ja kasutab õpituatsioonis konflikte lahendades tõhuseid viise ning väärtustab neid;	Anatoomia ja füsioloogia töölehed Tervisemuuseumi külastamine
--	---	---

	• teab ja oskab õpituatsioonis otsuseid langetades leida erinevaid lahendusviise; • kirjeldab otsustades erinevate lahendusviiside puudusi ja eeliseid; • mõistab otsustades lahendusviiside lühi- ja pikaajalisi tagajärgi; • selgitab ja kirjeldab eri situatsioonidesse sobiva parima käitumisviisi valikut; • väärtustab vastutuse võtmist otsuseid langetades; • nimetab ja väärtustab enda ning teiste positiivseid omadusi; • väärtustab positiivset mõtlemist.	
6.klass	ÕPILANE: • on loov ja ettevõtlik; • teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid, eriti internetis; • mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest; • teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele; • mõistab enda valikute tagajärgi.	Eneseanalüüs, enesetutvustus - töölehed Suhtlemine ilma emoticone kasutamata Esmaabi koolitus Teabekanalite kasutamisharjumuste intervjuud eri vanuses inimestega Loovtöö Essee "Väärtushinnangud" Suhtlemisviisid: verbaalne, mitteverbaalne suhtlemine, aktiivne kuulamine Eneseavamine, emotsioonide väljendamine Agressiivne, alistuv, kehtestav käitumine Töövari Arutelud Väärtushinnangute skaala (liikumisharjutus)
7.klass	ÕPILANE:	Loovteraapilised harjutused Vanavanemate väärtused

	• iseloomustab erinevaid rühmi ja toob näiteid enda kuuluvuse kohta erinevatesse rühmadesse; • võrdleb erinevate rühmade norme ja reegleid ning kirjeldab enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades; • mõistab normide ja reeglite vajalikkust ühiselu toimimisel ning korraldamisel; • kirjeldab rühma kuulumise positiivseid ja negatiivseid külgi; • demonstreerib õpituatsioonis toimetulekut rühma survega; • selgitab sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes; • kirjeldab füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise vastastikust mõju ning seost; • kirjeldab olulisi tervisenäitajaid rahvastiku tervise seisukohalt; • analüüsib tegureid, mis võivad mõjutada otsuseid tervise kohta, ning demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid viise, kuidas langetada otsuseid tervisega seonduvate valikute puhul individuaalselt ja koostöös teistega; • analüüsib ja hindab erinevate tervise infoallikate ning teenuste kasutamise võimalusi ja usaldusväärsust; • analüüsib enda tervise seisundit ning teab, mis tegurid ja toimetulekumehhanismid aitavad säilitada inimese vaimset heaolu; • analüüsib inimese kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele; • analüüsib oma igapäevatoitu vastavust tervisliku toidu põhimõtetele; • selgitab kehalise aktiivsuse mõju inimese füüsilisele, vaimsele, emotsionaalsele ja sotsiaalsele tervisele; • oskab plaanida eri tüüpi kehalist aktiivsust oma igapäevaellu ning väärtustab kehalist aktiivsust eluviisi osana; • selgitab stressi olemust, põhjusi ja tunnuseid;	Elukaar Negatiivne vs positiivne mõtlemine Suguvõsa kangelase esitlus Erinevate rahvaste kommete esitlused Lastekaitse liidu kodulehega tutvumine, lasteõiguste ja -kohustuste analüüs Grupi rollid Uimastite esitlused. Külaline Töövari
--	---	---

	- kirjeldab stressiga toimetuleku viise ning eristab tõhusaid toimetulekuviise mittetõhusatest, teab abi ja toetuse võimalusi; - kirjeldab kriisi olemust ning seda, kuidas käituda kriisiolukorras; teab abi ja toetuse võimalusi.	
8.klass	ÕPILANE: - kirjeldab viise, kuidas luua ning säilitada mõistvaid, toetavaid ja lähedasi suhteid sotsiaalse tervise kontekstis; - demonstreerib õpituatsioonis oskusi, mis aitavad kaasa suhete loomisele ja säilitamisele: üksteise aitamine, jagamine, koostöö, teineteise eest hoolitsemine; - väärtustab tundeid ja armastust suhetes; - selgitab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning tunnete osa selles arengus; - kirjeldab tunnete ja läheduse jagamise viise; - selgitab, milles seisneb partnerite vastutus seksuaalsuhetes; - selgitab soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele; - kirjeldab tõhusaid rasestumisvastaseid meetodeid; - kirjeldab seksuaalsel teel levivate haiguste ärahoidmise võimalusi; - teab, mis on HIV ja AIDS; teab HIVi nakatumise teid ning nakatumise vältimise võimalusi; - väärtustab vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes ning kirjeldab seksuaalõigusi kui seksuaalsusega seotud inimõigusi; - kirjeldab füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise vastastikust mõju ning seost; - kirjeldab olulisi tervisenäitajaid rahvastiku tervise seisukohalt; - analüüsib tegureid, mis võivad mõjutada otsuseid tervise kohta, ning demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid viise, kuidas langetada	Loovtöö Karjääri- ja ettevõtlusõpe Riskikäitumise põhjused ja enesehinnangu tõstmise olulisus. Arutlus soorollide ja soostereotüüpide üle. Miks olnud ja jätkuvalt on nn naiste ja meeste ametid? Mida öelda vanavanaemale, kelle arvates poisid ei tohi nutta, kanda ehteid või tüdrukud teha poistele komplimente? Külalistund noorsoopolitseinikuga - riskikäitumise põhjused.

	otsuseid tervisega seonduvate valikute puhul individuaalselt ja koostöös teistega; • analüüsib ja hindab erinevate tervise infoallikate ning teenuste kasutamise võimalusi ja usaldusväärsust; • analüüsib enda tervise seisundit ning teab, mis tegurid ja toimetulekumehhanismid aitavad säilitada inimese vaimset heaolu; • analüüsib inimese kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele; • analüüsib oma igapäevatoidu vastavust tervisliku toidu põhimõtetele; • selgitab kehalise aktiivsuse mõju inimese füüsilisele, vaimsele, emotsionaalsele ja sotsiaalsele tervisele; • oskab plaanida eri tüüpi kehalist aktiivsust oma igapäevaellu ning väärtustab kehalist aktiivsust eluviisi osana; • selgitab stressi olemust, põhjusi ja tunnuseid; • kirjeldab stressiga toimetuleku viise ning eristab tõhusaid toimetulekuviise mittetõhusatest, teab abi ja toetuse võimalusi; • kirjeldab levinumate riskikäitumiste tagajärgi, mõju inimese tervisele ja toimetulekule; • kirjeldab ja selgitab levinumate riskikäitumiste ärahoidmise ja neisse sekkumise võimalusi indiviidi ja rühma tasandil, lähtudes igapäevaelust, ning teadvustab ennetamise ja sekkumise võimalusi ühiskonna tasandil; • kirjeldab, mis on vaimne ja füüsiline uimastisõltuvus ning kuidas see kujuneb; • kirjeldab ja demonstreerib õpitu olukorras, kuidas käituda uimastitega seotud olukordades; • teab, kuidas käituda turvaliselt ohuolukorras ning kutsuda abi allergia, astma, diabeedi, elektrišoki, epilepsia, lämbumise, mürgistuse, palaviku ja valu korral;	
--	--	--

	- demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid õnnetusjuhtumite ja traumade korral (nt kuumakahjustus, teadvusekaotus, südameseiskumine, uppumine jne); - analüüsib ennast oma huvide, võimete ja iseloomu põhjal ning seostab seda valikutega elus; - mõistab, et toimetulek iseenda ja oma eluga tagab õnne ning rahulolu; - teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse; - suudab ühistegevuses arvestada suhtluspartnerite erinevate (sh vastandlike) arvamusetega, püüab õpetaja juhendamisel saavutada kokkuleppeid laharvamusete korral; - oskab hinnata oma ja kaaslaste käitumisviiside vastavust situatsioonile; oskab pakkuda lahendusi pingeolukordadele; reageerib õigesti sobimatule käitumisele; - teab tänapäeva Eesti peremudeleid ja oskab kirjeldada pereliikmete rolli perekonnas; - teab nõustamis- ja kriisiabi võimalusi kodukohas või selle lähiümbruses; - teadvustab seksuaalelu alustamisega ja seksuaalsuhetega seotud vastutust; - oskab kirjeldada oma tervislikku seisundit, pöörduda abi saamise eesmärgil arsti poole (vastuvõtt, kojukutse, hädaabi); - oskab arvestada riiete hooldusmärkide praktilist tähendust; - mõistab uimastite omamise, tarbimise ja levitamisega seotud riske ja vastutust; - oskab hankida teavet teistelt inimestelt ning õpetaja juhendamisel teabeallikatest ja -tekstidest; - oskab kasutada lihtsamaid pangateenuseid; - teadvustab oma võimete, teadmiste ja oskuste tugevusi-nõrkusi; - teab võimetekohase elukutse omandamise võimalusi;	
--	--	--

	• suhtleb tavaolukorjades adekvaaatelt (kuulab vestluspaaartnerit, esitab küsimusi, selgitab oma seisukohti, otsib lahendust erimeelsustele, tunnistab oma eksimusi ja väärkäitumist); reageerib adekvaaatelt kohatule käitumisele enda ja teiste suhtes; • oskab illustatsioonidele toetudes eristada ja nimetada inimkeha elundeid-elundkondi, nende põhifunktsioone ning teab nende tervishoiu põhitõdesid; • tunneb peamisi tervist tugevdavaid ja toetavaid tegureid, tervishoiu- ning sotsiaalsüsteemi teenuseid; • teab imiku ja väikelapse arendamise tingimusi ning hooldamise võtteid; • mõistab inimtegevuse peamiste ressursside (aeg, teadmised-oskused, töö, raha) tähtsust oma elus; • oskab planeerida ressursside täiendamise-kulutamisega seotud tegevusi; • oskab küsida teavet kaasinimestelt, kasutada teabetekste ja teatmikke; • teab eluaseme omandamise, sisustamise ning hooldamisega seotud vajadusi, võimalusi, ohtusid ja kohustusi; • oskab nõustaja suunamisel hinnata adekvaaatelt oma võimeid, teadmisi, oskusi, jätkuõppevõimalusi ja -tingimusi ning teha enda jaoks sobivaimad karjäärivalikud; • oskab tavaolukorjades hinnata oma ja kaaslaste käitumise otstarbekust ning vastavust ühiskonnakorjades, käitub vastavalt; • tunneb olmesuhtlemiseks vajalikke kodanikuõigusi ja -kohustusi ning õigusnorme; • teab, mis on riik ja kuidas seda juhatakse; • enesekaitse?	
--	---	--